

De Etruskische
glimlach

José Luis Sampedro
De Etruskische
glimlach

Roman

Uit het Spaans vertaald
door Eugenie Schoolderman

Eerste druk
2008

Menken Kasander & Wigman Uitgevers
Leiden

Deze uitgave werd vertaald met een
subsidie van de Dirección General del
Libro, Archivos y Bibliotecas van het
Spaanse Ministerie van Cultuur.

Oorspronkelijke titel:

La sonrisa etrusca

© 1985 José Luis Sampedro

Nederlandse vertaling:

© 2008 Eugenie Schoolderman /

Menken Kasander & Wigman

Uitgevers, Leiden

Foto omslag:

Giovanni Rinaldi, *Sarcofago degli Sposi*,

Villa Giulia, Rome

ISBN 9789074622585

NUR 302

www.mkw-uitgevers.nl

Voor Miguel

En voor Pita Paflo

In Villa Giulia in Rome vervolgt de suppoost van Afdeling Vijf zijn ronde. Nu de zomer voorbij is, en het daarmee ook gedaan is met de drommen toeristen, slaat de sleur weer toe, maar vandaag heeft een bepaalde bezoeker zijn aandacht getrokken en loopt hij alsmear nieuwsgieriger terug naar het zaaltje met *De echtgenoten*. ‘Zou hij er nog zijn?’ vraagt hij zich af, terwijl hij zijn pas versnelt tot hij bij de deuropening is.

Hij is er nog. Hij zit nog steeds op het bankje voor de grote Etruskische sarcofaag van terracotta, die midden onder het gewelf staat. Het pronkstuk van het museum, als in een sieradendoosje tentoongesteld in de okerkleurige ruimte, die de oorspronkelijke crypte moet nabootsen.

Ja, daar is hij. Al een half uur zit hij daar, onbeweeglijk, alsof hij ook een door het vuur en de tijd uitgedroogde figuur is. Het is net een buste, de bruine hoed en het verweerde gezicht zo boven het witte overhemd zonder stropdas, zoals de oude mannen daarginds, in de bergen in het zuiden, dat altijd dragen, in Apulië of misschien eerder in Calabrië.

‘Wat zou hij zien in dat beeld?’ vraagt de suppoost zich af. Omdat hij het niet begrijpt, blijft hij besluiteloos staan voor het geval er plotseling iets gebeurt op deze morgen die begon als alle andere en toch zo anders is. Maar hij durft ook niet naar binnen te gaan, weerhouden door een onverklaarbare schroom. Dus blijft hij in de deuropening staan kijken naar de oude man die, zonder zijn aanwezigheid op te merken, zijn blik strak gericht houdt op de sarcofaag met daarop het paar.

De vrouw ligt steunend op haar linkerelleboog, haar twee vlechten vallen over haar borsten. Sierlijk buigt ze haar rechterhand richting haar volle lippen. Achter haar

ligt in dezelfde pose een man met een puntbaard en een fauneske mond; hij heeft zijn rechterarm om haar schouder gelegd. De roodachtige tint van de beide terracotta figuren verraadt een donkere ondergrond, waar de eeuwen amper vat op hebben gekregen. Onder de smalle, schuin staande ogen straalt op beide gezichten dezelfde onbeschrijflijke glimlach: wijs en raadselachtig, sereen en zinnelijk.

Verscholen spotjes zetten de figuren vol in het licht; door het spel van licht en schaduw is het bijna alsof ze tot leven komen. De roerloze oude man in het halfdonker daarentegen lijkt in de ogen van de suppoost wel een beeld.

‘Als betoverd,’ denkt hij onwillekeurig en om zichzelf gerust te stellen praat hij zich in dat er niets aan de hand is. ‘Die oude man is gewoon moe en omdat hij toch entree heeft betaald, wil hij ook wel even zitten. Zo zijn mensen van het platteland nou eenmaal.’ Omdat er niets gebeurt, loopt de zaalwachter na een poosje weer verder.

Nu hij weg is, lijkt de lucht rond om de drie gedaanten in de crypte, de oude man en het echtpaar, zich nog meer te verdichten. De tijd verstrijkt.

Ineens wordt de betovering verbroken door een jongeman, die zegt:

‘Eindelijk, vader! Kom, we gaan. Het spijt me dat ik u zo heb laten wachten, maar de directeur...’

De oude Roncone kijkt naar hem. ‘Arme kerel,’ denkt hij, ‘altijd maar gehaast en zich verontschuldiging... En dat moet dan mijn zoon zijn?’

‘Wacht even. Wat is dat?’

‘Dat daar? Het heet *De echtgenoten*. Een Etruskische sarcofaag.’

‘Een sarcofaag? Een kist voor doden?’

‘Ja... Maar nu moeten we gaan.’

‘Zijn ze echt in dat ding begraven? Het lijkt wel een divan.’

‘Een triclinium. De Etrusken aten liggend, net als in

Rome. En ze werden ook niet echt begraven. De sarcophagen werden in een gesloten crypte gezet, die vanbinnen werd beschilderd als een huis.’

‘Net als de grafkamer van de markies Malfatti in Rocca-sera?’

‘Precies, ja. Maar Andrea kan het u vast beter uitleggen. Ik ben geen archeoloog.’

‘Je vrouw? Goed, ik zal het haar vragen.’

Verbaasd kijkt zijn zoon hem aan. ‘Is hij er zo in geïnteresseerd?’ Hij kijkt opnieuw op zijn horloge.

‘Milaan is nog een heel eind, vader... Toe.’

Langzaam komt de oude Roncone overeind van de bank, met zijn ogen nog steeds strak op het paar gericht.

‘Ze werden begraven terwijl ze aten!’ mompelt hij verwonderd en met tegenzin gaat hij met zijn zoon mee.

Bij de uitgang begint hij over iets anders.

‘Dus het gesprek met de directeur ging niet zo goed?’

Zijn zoon trekt een zuur gezicht.

‘Nou ja, het is altijd hetzelfde, u kent het wel. Ze beloven van alles, maar daarna... Hij sprak vol lof over Andrea, dat wel. Hij had zelfs haar laatste artikel gelezen.’

De vader herinnert zich hoe hij vlak na de oorlog met Ambrosio en een andere partizaan (hoe heette hij ook alweer, die Albanees, die zo goed kon schieten? Dat vervloekte geheugen ook!) naar Rome ging om bij een partijbonze landhervormingen te eisen voor de regio Sila Piccola.

‘Liep hij met je mee naar de deur terwijl hij je op de schouder sloeg?’

‘Jazeker, hij was echt bijzonder vriendelijk.’

Zijn zoon glimlacht, maar de vader fronst het voorhoofd. ‘Net als toen,’ denkt hij bij zichzelf. ‘Eerst moesten er drie doden vallen bij de boerenbetoging in Melissa, in de buurt van Santa Severina, voordat de heren politici in Rome opschrokken en besloten iets te gaan doen.’

Eenmaal op de parkeerplaats stappen ze in de auto. In zichzelf mopperend maakt de oude Roncone zijn auto-gordel vast. 'Pure geldklopperij die dingen. Alsof je niet zelf mag uitmaken hoe je wilt sterven!' Ze rijden weg richting de uitvalsweg van Rome. Even nadat ze tol hebben betaald, inmiddels op de Autostrada del Sole, draait de vader op zijn dooie gemak een sigaret en begint weer over hetzelfde.

'Werden ze echt samen begraven?'

'Wie, vader?'

'Dat paar. De Etrusken.'

'Geen idee. Misschien wel.'

'Maar hoe dan? Ze zijn vast niet tegelijk overleden!'

'Daar zit wat in... Ik weet het ook niet. Als u daarop drukt, springt er een aansteker uit.'

'Ga toch weg met je aanstekers. Lucifers zijn toch veel leuker?'

Waarna hij er een afstrijkt en geroutineerd zijn sigaret aansteekt in de holte die hij met beide handen vormt. Hij gooit de lucifer uit het raampje en neemt langzaam de eerste trek. De stilte wordt enkel doorbroken door het geronk van de motor, het zoemen van de banden en af en toe dwingend geclaxonneer. De geur van zware tabak verspreidt zich in de auto en brengt bij de zoon herinneringen boven aan zijn kindertijd. Ongemerkt draait hij het raampje een eindje open. Zijn vader kijkt naar hem. Nooit heeft hij kunnen wennen aan die fijne gelaatstrekken van hem, die hij van zijn moeder heeft en met de jaren opvallender worden. Hij rijdt heel keurig, met zijn volle aandacht bij de weg. Ja, hij was altijd al een keurige jongen.

'Waarom lachten ze zo... nou ja, gewoon zo? En dat dan ook nog eens boven op hun eigen graf!'

'Wie?'

'Ja, wie dacht je? Die Etrusken, jongen, die van die graf-tombe! Wat dacht jij dan?'

‘Mijn God, de Etrusken. Hoe moet ik dat weten? Trouwens, ze lachten niet.’

‘Nou en of ze lachten! Echt, ze lachten. Heb je dat niet gezien? Zo heel... Met de lippen op elkaar, maar ze lachten echt. En wat een monden! Vooral die van haar, net als die van...’ Hij onderbreekt zichzelf om de naam in te slikken die plotseling bij hem bovenkomt, Salvinia.

‘Hij houdt er maar niet over op,’ denkt zijn zoon geïrriteerd. ‘Zou de ziekte zijn hersenen soms al aangetast hebben?’

‘Ze lachten niet, vader. Het was een glimlach, meer niet. Een beate glimlach.’

‘Beaat? Wat is dat?’

‘Zoals heiligen op bidprentjes, wanneer ze hun ogen opslaan naar God.’

De oude Roncone buldert van het lachen.

‘Heiligen, die naar God kijken? De Etrusken? Vergeet het maar!’

Hij is zo overtuigd dat er niets tegenin valt te brengen. Ze worden ingehaald door een grote, snelle auto met achter het stuur een chauffeur in livrei. Op de achterbank ziet hij in een flits het profiel van een chique dame. ‘Wanneer snapt die zoon van mij nou eindelijk eens hoe het leven in elkaar zit?’ vraagt hij zich af.

‘De Etrusken lachten, geloof me maar. Zelfs op hun eigen graf hadden ze nog plezier. Zag je dat niet? Wat een volk!’

Hij neemt nog een trek van zijn sigaret en vervolgt:

‘Hoe is het eigenlijk afgelopen met de Etrusken?’

‘Ze zijn onderworpen door de Romeinen.’

‘De Romeinen! Die moeten de boel ook altijd verpestten.’

Terwijl ze verder rijden in noordelijke richting, geeft de oude vader zich over aan gepeins over vroeger tijden, over de dictatuur en de oorlog, en over de politici die daarna kwamen.

De zon staat op haar hoogst en verwarmt de herfstige velden. Op een heuvel zijn ze nog bezig met de druivenpluk, terwijl in Roccasera de most al is gaan gisten. Opeens ziet de vader een akker met ongelijke voren. 'Als een van mijn mensen zulk werk zou leveren,' denkt hij bij zichzelf, 'dan zou ik hem er meteen uit gooien.' Aan elk detail van het landschap kan hij iets aflezen, ook al is het hier in het noorden heel anders, groener en minder ruig.

'Dit hele gebied was ooit van de Etrusken,' zegt de zoon opeens, als om zijn vader te plezieren.

In de ogen van de oude Roncone zien de velden er nu nog sappiger uit. Na een tijdje zegt hij:

'Stop even zodra het kan, jongen. Ik moet even uit de broek. Het is dat bijtertje binnen in me, je weet wel.'

Bezorgd denkt de zoon aan de ernstige ziekte van zijn vader, de reden waarom hij hem naar de artsen in Milaan brengt. Hij neemt het zichzelf kwalijk dat hij er door zijn eigen zorgen gewoonweg even niet aan heeft gedacht. Dat zijn vrouw misschien een baan in Rome krijgt is weliswaar belangrijk, maar met zijn vader is het binnenkort afgelopen. Liefdevol draait hij zich naar hem toe.

'Bij de eerste de beste mogelijkheid. Dan drink ik meteen een kop koffie om wakker te blijven achter het stuur.'

'Ik kan wel wachten. Maak je niet dik.'

Zijn zoon bestudeert hem van opzij. Hij heeft nog steeds het profiel van een adelaar, maar zijn adamsappel tekent zich al scherper af, alsof er een kiezelsteen in zijn keel is blijven steken, en zijn ogen liggen steeds dieper. Hoelang zal hij nog kunnen kijken naar dat onkwetsbare gezicht, dat hem altijd een gevoel van veiligheid gaf? Het leven heeft hen van elkaar vervreemd en in verschillende werelden doen belanden, maar wat zal hij de schaduw van de oude eik missen. Er gaat een steek van verdriet door hem heen; als hij nu iets zou zeggen, zou zijn vader merken dat hij het te kwaad heeft. Dat zou de oude man maar niets vinden.

Ze stoppen bij een benzinstation. Als de zoon getankt heeft en de cafetaria binnenkomt, zit zijn vader al achter een dampende kop.

‘Maar vader! Heeft de dokter dat niet verboden?’

‘En wat dan nog? Je moet toch leven!’

‘Juist daarom.’

De vader glimlacht zwijgend en nipt met smaak van zijn koffie. Vervolgens draait hij nog een sigaret.

Als ze weer verderrijden, zien ze na een paar minuten een bord voor de volgende afslag, richting Arezzo.

‘Dat was een belangrijke Etruskische stad,’ vertelt de zoon terwijl ze er voorbijrijden.

Arezzo, de oude Roncone prent zich de naam in het geheugen.

Nadat ze in een wegrerestaurant iets kleins hebben gegeten, draaien ze de snelweg weer op. Op de Povlakte komt als de voorhoede van de nacht de mist opzetten; de dikke plukken blijven tussen de rechte rijen populieren hangen. Langzaam maar zeker dommelt de vader in; het kan hem niet boeien, dit eentonige, lieflijke landschap, deze tamme boel.

‘Arme man,’ denkt de zoon, en kijkt naar het schuin tegen de rugleuning hangende hoofd van zijn vader. ‘Hij is doodmoe... Zou hij nog hopen dat hij beter wordt? Waarom zou hij anders meegaan? Ik had nooit gedacht dat hij zijn Roccasera nog zou verlaten, ik snap er niets van.’

Wanneer de vader wakker wordt, is het al aardedonker. De zwakjes groen verlichte klok in het dashboard geeft tien over tien aan. Hij sluit zijn oogleden weer, alsof hij het helemaal niet wil weten. Hij vindt het maar niets om weer naar Milaan te gaan. De vorige keer, kort na de dood van zijn vrouw, hield hij het er nog geen twee weken uit, terwijl het plan van zijn kinderen was dat hij een paar maanden zou blijven. De stad, de Milanezen, het piepkleine appartementje, zijn schoondochter, het was allemaal even vreselijk. En dan nu toch weer naar Milaan. ‘Wat zou ik graag thuis sterven,’ denkt hij. ‘Die vervloekte Cantanotte ook! Waarom gaat hij niet gewoon hupsakee de pijp uit?’

‘Lekker dutje gedaan, niet?’ zegt de zoon als zijn vader zich ten slotte verroert. ‘We zijn er bijna.’

Ja, ze zitten al bijna in de val. Voor de oude Roncone zijn steden altijd al fuiken geweest voor argeloze mensen. Bureaucraten, politiemannen, landeigenaren, gehaaide zakenlui en andere parasieten hebben het hier op arme sloebers gemunt, en de afrit van de snelweg met het tolhokje waar je moet stoppen om het papiertje af te geven is het valluik.

Hier beginnen de voorsteden, de man kijkt argwanend om zich heen, omheiningen, loodsen, dichte werkplaatsen, schamele woningen, braakliggende stukken grond, plassen... Rook en nevel, vuil en puin, eenzame, naargeestige straatlantaarns. Het heeft allemaal iets grauws en vijandigs, niets menselijks. Als hij het raampje opendraait, ruikt hij een weeë lucht van vuilnis en chemicaliën. Hij maakt zijn autogordel los; het lucht hem op dat hij zich nu vrijer kan bewegen zodat hij op eventuele gevaren kan reageren.

‘Gelukkig houdt Rusca zich vandaag gedeisd,’ troost hij zichzelf. Hij noemt de ziekte die hem aanvreet Rusca, naar een vrouwtjesfret die hij na de oorlog van Ambrosio cadeau kreeg. Nooit was er een betere konijnenjager in het dorp. ‘Je houdt rekening met me, hè Rusca? Je snapt dat het al zwaar genoeg is om naar Milaan te gaan. Ook voor jou, ik weet het. Als het anders was geweest, waren we allebei in ons Roccasera aan ons einde gekomen, neem dat van mij aan.’

Hij herinnert zich het lieve snuitje, waarachter overigens vlijmscherpe tanden schuilgingen, van het konijnenjagertje. Het dier was doodgebeten door een van de honden van Cantanotte. Terwijl hij eraan terugdenkt, moet de oude man in zichzelf lachen omdat hij de hond uit wraak de staart had afgesneden, en Cantanotte had die belediging maar te slikken. Bovendien had hij zich kort daarna aan Concetta, een nicht van zijn rivaal, vergrepen.

Inmiddels worden ze aan weerskanten ingesloten door huizen. Overal muren, behalve vóór hen, als om de auto steeds verder in de val te lokken. De stoplichten gaan koppig door met het verkeer regelen, al is dat er op dat tijdstip amper meer. Lichtreclames knipperen automatisch, alsof ze de spot met je drijven. Af en toe een onaangename verrassing: het oorverdovende gerinkel van een bel, waarvan niemand opschrikt, een trein die plotseling voorbij komt denderen over het metalen viaduct waar ze onderdoor rij-

den, geloei van koeien en een mestlucht – onverklaarbaar hier midden in de stad.

‘Het slachthuis,’ zegt zijn zoon en wijst naar de muren rechts van hen. ‘Daar kopen we ingewanden voor de fabriek.’

‘Dus ook voor dieren een val,’ denkt de vader.

Ze slaan een brede straat in. ‘Wat is dat daar, een vuur met wat vrouwen eromheen? Het lijken wel heksen rond een brandstapel.’

Er pal naast moeten ze stoppen voor een rood stoplicht. Een van de vrouwen loopt op de auto af, doet haar jas open en showt haar blote borsten.

‘Wat dachten jullie ervan, lekkere kerels? Ik heb genoeg voor twee,’ klinkt het uit haar zwaar opgemaakte mond.

Het stoplicht springt op groen, en ze rijden verder.

‘Wat gênant,’ mompelt de zoon, alsof hij er wat aan kan doen.

‘Nou, ze waren niet mis, die tietten,’ denkt de oude Roncone geamuseerd. ‘Ze weten tegenwoordig wel waarmee ze je in de val moeten lokken.’

Het labyrint sluit hen steeds verder in. Even later parkeert de zoon tussen de auto’s die langs het trottoir staan te slapen. Ze stappen uit. Verwonderd leest de vader het straatnaambordje op de hoek: Viale Piave.

‘Is het hier?’ vraagt hij. ‘Ik kan het me helemaal niet herinneren.’

‘Ons vorige huis was te krap geworden toen de kleine werd geboren,’ legt zijn zoon uit terwijl hij de kofferbak opent. ‘Dit is een betere buurt. Dat we hier een huis kunnen betalen, komt doordat we aan de achterkant zitten, we kijken uit op de Via Nino Bixio. Andrea is helemaal in haar sas.’

‘Dat is waar ook, hun zoontje,’ denkt de vader en neemt het zichzelf kwalijk dat hij daar niet aan gedacht heeft.

Maar met de dood van zijn vrouw en daarna zijn eigen ziekte heeft hij ook zoveel aan zijn hoofd gehad.

Ze lopen door de hal, met een zitje en een spiegel, en blijven staan voor de lift. De oude Roncone heeft een hekel aan liften, maar ziet ervanaf om de trap te nemen als hij hoort dat ze op acht hoog wonen: 'Rusca zou gaan steigeren,' denkt hij.

Boven maakt zijn zoon zachtjes de deur open, knipt een lampje aan en vraagt zijn vader stil te zijn omdat de kleine slaapt. Er verschijnt een silhouet in de gang.

'Renato?'

'Ja, lieveling. Wij zijn het.'

De oude Roncone herkent Andrea: de smalle, ernstige mond, de uitstekende jukbeenderen, de grijze blik. Maar had ze vroeger niet een bril?

'Welkom thuis, papa.'

'Hallo, Andrea.'

Hij omhelst haar; haar lippen raken vluchtig zijn wangen. Het is Andrea, ja. Hij herinnert zich de knokige rug en de platte borst nog. 'En ze noemt me nog steeds papa, als een kakmadam', denkt hij korzelig. Hij heeft er geen idee van hoeveel moeite het haar heeft gekost deze heilige welkomstformule, waarop Renato zo had aangedrongen, over haar lippen te krijgen, want het brengt bij haar die twee verschrikkelijke weken weer boven die ze doorbrachten in het barbaarse Calabrië toen ze net getrouwd was en iedereen daar haar als een insect onder de loep nam. Met allerlei smoesjes kwamen zelfs de vrouwen de binnenplaats oplopen om het fijne ondergoed van 'de Milanese' te zien, dat aan de lijn te drogen hing.

'Waarom hebben jullie er zo lang over gedaan?'

De vader herkent ook die vinnige toon weer. Renato antwoordt dat het door de mist komt, maar Andrea hoort hem al niet meer. Er zeker van dat ze haar volgen, loopt ze de gang in. Ze knipt een lamp aan, laat haar schoonvader

voorgaan zijn kamer in, en wijst Renato de wandkast waar de lakens voor de bedbank liggen.

‘Ik heb geen tijd gehad om het bed op te maken,’ zegt ze. ‘Het duurde eindeloos voordat de kleine een keer sliep... Neem me niet kwalijk, papa, maar ik moet morgen al heel vroeg college geven. Welterusten.’

De oude Roncone wenst haar ook een goede nacht, en Andrea gaat naar bed. Terwijl Renato de kast opent, laat zijn vader zijn blik door de cel dwalen. Gordijntjes voor het raam, een nachtkastje met een lampje erop, een vage prent van iets van vogels of zo, een stoel...

Het zegt hem allemaal niets, maar dat verbaast hem ook niet.

In gedachten haalt hij zijn schouders op. Hij is niet thuis, in Roccasera, dus wat maakt het hem verder uit?

De bedbank wil maar niet uitklappen. Zijn zoon trekt en duwt, en de oude Roncone weet niet hoe hij hem moet helpen. Eigenlijk wil hij ook niets te maken hebben met dat geval, dat zo totaal anders is dan zijn eigen hoge, stevige bed, dat hij al vanaf zijn trouwen heeft. Als een berg beheerst het zijn slaapkamer thuis; het gepolijste kastanjehouten hoofdeinde is de top, de zachte matrassen, twee van wol op een van paardenhaar, zoals in elk fatsoenlijk huis, zijn de weiden. Robuust, een bed dat je hele leven meegaat, om de liefde in te bedrijven, kinderen in te baren, in te slapen en te sterven. Hij denkt terug aan andere slaappleaatsen in zijn veelbewogen leven: de harde grond in de herdershutten, de strozakken in de kazerne, het droge hooi in de hooibergen, het op de rotsige bodem van de grotten uitgestrooide gras in zijn partizanentijd, de boerenmatrassen van stro die bij een wilde vrijpartij ritselden als schellen. Een heel andere wereld dan dit kamertje hier met die kruising tussen een bed en een bank, waarvan de veren verstopt zitten als wolvenklemmen.

Eindelijk geeft het mechanisme mee en schiet de slaapbank open. Zijn zoon doet de lakens op het bed en legt er maar één deken op omdat ze, zo legt hij uit, verwarming hebben. Dat laat de vader koud, hij heeft zijn eigen deken bij zich, al flink versleten na een halve eeuw gebruik. Die kon hij onmogelijk thuis laten, het is zijn tweede huid. De deken heeft hem beschermd tegen regenbuien en sneeuwstormen, is in de mooiste en vreselijkste uren van zijn leven samen met hem nat geworden van het zweet, werd ooit zelfs onderscheiden met een kogelgat, en zal op een dag zijn lijkkleed zijn.

‘Heeft u verder nog iets nodig?’ vraagt Renato ten slotte.

Nodig hebben, nodig hebben... Alles en niets. Wat hij ziet, heeft hij allemaal niet nodig, en toch zou hij van alles willen! Hij heeft vooral trek in een flinke slok wijn, maar dan wel de stevige, stroeve rode wijn uit het zuiden, eentje voor mannenkelen. Die uit Milaan is vast een en al chemicaliën. Waarmee zou hij de vieze smaak in zijn mond weg kunnen krijgen? Iets natuurlijks. Er schiet hem iets te binnen:

‘Heb je fruit in huis?’

‘Overheerlijke peren. Uit Joegoslavië.’

Zijn zoon verdwijnt en komt even later terug met twee mooie peren en een mes op een bord, dat hij op het nachtkastje zet. Vervolgens wijst hij zijn vader vanuit de gang de deur van de keuken – ‘in de koelkast kunt u alles vinden’ – en, iets verder, die van de badkamer.

‘Probeer u zachtjes te doen wanneer u zich wast en de kleine nog slaapt, want zijn kamer is er direct naast. U ziet hem morgen wel, hè? Anders maken we hem wakker. Het is een prachtig ventje. Hij lijkt op u.’

‘Ja, dat komt morgen wel,’ antwoordt de vader en ergert zich aan de laatste, in zijn ogen slijmerige opmerking. ‘Wat een onzin. Pasgeboren kinderen lijken op niemand. Het zijn gewoon baby’s, blèrende hoopjes, meer niet.’

‘Welterusten, vader. Doe of u thuis bent.’

Zodra de oude Roncone alleen is, trekt hij allereerst de gordijnen open. Hij heeft een hekel aan lappen ter versiering. Door de ruit ziet hij de lichtkoker en de gesloten ramen in de muur aan de andere kant. Hij maakt het raam open en leunt naar buiten. Boven hem, dat wat in Milaan de nachtelijke hemel is: een laaghangend baldakijn van nevel en rook, dat het violette schijnsel van het neonlicht en de lantaarns op straat weerkaatst. Onder hem, een zwart gat, waaruit een lucht opstijgt van koud eten, natte was, afvoerpijpen en stookolie.

Als hij het raam dichtdoet, realiseert hij zich ineens dat

hij het instinctief had geopend, uit een reflex, net als in de oorlog, om te kijken of het als vluchtweg kan dienen. Uitslag: negatief. 'Net als bij de Gestapo in Rimini... Het is dat ik ze toen op een gegeven moment om de tuin wist te leiden, waardoor ze me lieten gaan, maar het had weinig gescheeld of ze hadden me tegen de muur gezet... Godzijdank liet Petrone geen woord los, ondanks dat hij gemarteld werd. Arme Petrone,' denkt hij.

Peren op het nachtkastje, dat had je niet in de gevangenis in Rimini. Hij pakt er een en haalt zijn zakmes tevoorschijn, het andere mes negerend. Hij begint de vrucht te schillen. 'Niet best, hij ruikt niet.' Hij proeft een stukje: de prachtige peer is ijskoud en smaakt nergens naar. 'in die koelcellen worden ze verpest.' Ook de tweede schilt hij, zonder hem te proberen, alleen maar om te zorgen dat Renato morgen de schillen ziet. Daarna doet hij het raam open en gooit beide vruchten in de diepte. Hij hoort hoe ze na elkaar met een klap op een metalen dak vallen.

'Niet te geloven dat ze uit Joegoslavië komen,' denkt hij terwijl hij het raam sluit, want bij de naam van dat land is de herinnering aan Dunka bij hem bovengekomen. 'Dunka. Haar lichaam, dat was nog eens een zoete, geurige vrucht.' Haar huid was nooit koud, maar lauwwarm; ze was altijd hartelijk en vol leven, deze onvergetelijke vrouw met wie hij de strijd deelde en soms het bed. 'Ach Dunka, Dunka.' De laatste tijd is de herinnering aan haar vervaagd, maar ze heeft nog altijd een plek in zijn oude hart, dat sneller gaat kloppen zodra ze weer opduikt uit het verleden.

Als hij zich uitkleedt, streelt hij zoals iedere avond even het buidelkje met amuletten om zijn hals, dat hem tegen het boze oog beschermt. Na zijn deken te hebben neergelegd, kruipt hij in bed, doet het licht uit en trekt het bovenlaken helemaal rond zijn hals alsof hij in een slaapzak ligt.

'Ook ik zit vol leven, Dunka... vol leven!' zegt hij nog eens bij zichzelf, en proeft de laatste twee woorden. En dan

moet hij ineens ook denken aan wat hij die ochtend heeft gezien: 'Net zo vol leven als het echtpaar in het museum. Een geweldig idee, een grafkist van aardewerk in plaats van hout, dat toch maar gaat rotten. Lang meegaan, net als de olie in mijn kruiken.'

Dan komt het beeld van Dunka weer bij hem bovendrijven:

'We hebben weliswaar niet op een divan, maar wel op een bed gegeten samen, net als dat echtpaar. Dunka en ik, met alleen het licht van de maan, vanwege de vliegtuigen en de patrouilles van de Gestapo. De maneschijn lag over de zee als een rechte weg naar ons toe. Waarvoor zou je meer licht moeten als je elkaar streelt, elkaar zoent. En wat hebben we liggen zoenen, Dunka, wat hebben we gezoend.'

Hij glimlacht nog als hij eraan terugdenkt, terwijl hij langzaam in slaap valt.